

รัชกาลที่ 4 ทรงประกาศ “เจ้าจอมมารดา” ลาออกจากราชการไปมีผัวได้ แต่

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4

ผู้เขียน กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม

เผยแพร่ วันศุกร์ที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2568

ยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อสตรีสามัญชนถวายตัวรับราชการเป็น “เจ้าจอม” ก็ไม่สามารถออกมาใช้ชีวิตนอกวังได้อีก ยิ่งถ้าถวายการประสูติพระเจ้าลูกเธอในพระเจ้าแผ่นดินแล้ว จากเจ้าจ่อมก็จะกลายเป็นเจ้าจอมมารดา ต้องถวายการอภิบาลพระเจ้าลูกเธอไม่ให้ขาดตกบกพร่อง แต่ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ทรงออกประกาศให้เจ้าจ่อมและเจ้าจอมมารดาลาออกจากราชการไปใช้ชีวิตภายนอกได้ ทั้งยังสามารถมี “ผัว” แต่มีเงื่อนไขอยู่บางข้อ เงื่อนไขนั้นคืออะไร?

ภาพถ่ายเก่า “ศาลาลูกขุนใน” บริเวณพระราชฐานชั้นนอก สร้างมาตั้งแต่รัชกาลที่ 3 สถานที่ประชุมขุนนางฝ่ายบริหาร ซึ่งเรียกรวมกันว่า “ลูกขุน ณ ศาลา” (ภาพจากหนังสือสถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, 2531)

รัชกาลที่ 4 ทรงอนุญาตให้เจ้าจอมและเจ้าจอมมารดาออกจากราชการ

ใน ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 หัวข้อ “ประกาศทรงอนุญาตข้าราชการฝ่ายในทูลลาออก” วันพฤหัสบดี เดือนอ้าย ขึ้น 3 ค่ำ ปีชวด ฉศก กล่าวถึงเจ้าจอมและเจ้าจอมมารดาในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ล่วงแล้ว ที่ประสงค์จะลาออกจากราชการ

ช่วงต้นๆ ของประกาศระบุถึง “เจ้าจอม” ว่า หากต้องการลาออกไปอยู่วังเจ้านาย บ้านขุนนาง บ้านบิดามารดาไปมีผู้มีลูกก็อย่าได้กลัวความผิด ให้กราบถวายบังคมลาแล้วถวายเครื่องยศคืน

“มีพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกาศปฎิญาณไว้เป็นความสัตย์ความจริงแก่เจ้าจอมอยู่งานชั้นใน ชั้นกลาง ชั้นนอกทั้งปวง เว้นแต่เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกเธอแลหม่อมพนักงานทุกตำแหน่ง แลจอมเจ้าเฒ่าแก่ แลท่านเฒ่าแก่ และนางรำบำเรอทุกคน

ด้วยบัดนี้ไม่ทรงหวงแหนท่านผู้ใดผู้หนึ่งไว้ในราชการด้วยการข่มเหงกักขังดอก ทรงพระมหากรุณาธิคุณชุบเลี้ยงตามสมควรแลเห็นแก่ตระกูลแลความชอบของท่านทั้งปวง จึงทรงพระกรุณาชุบเลี้ยง พระราชทานเบี้ยหวัดผ้าป่าแลเครื่องยศบรรดาศักดิ์โดยสมควร

บัดนี้ท่านทั้งปวงก็ทำราชการมานานแล้ว ใคร ๆ ไม่สบาย จะใคร่กราบถวายบังคมลาออกนอกราชการ ไปอยู่วังเจ้า บ้านขุนนาง บ้านบิดามารดาจะมีลูกมีผิวให้สบายประการใดก็อย่าให้กลัวความผิดเลย ให้กราบทูลถวายบังคมลาโดยตรง แล้วถวายเครื่องยศคืนแล้ว ก็จะไปโปรดให้ไปตามปรารถนาโดยสะดวก ไม่กักขังไว้ แลไม่ให้มีความผิดแก่ตัวผู้นั้น แลผู้ที่จะเป็นผู้นั้น ห้ามแต่อย่าให้สนสือหาชู้หาผิวแต่ตัวยังอยู่ในราชการด้วยอุบายทางใดทางหนึ่งก่อนกราบบังคมทูลพระกรุณาเป็นอันขาดทีเดียว เป็นต้นนั้นจะเสียพระราชกำหนดสำหรับแผ่นดินไปเมื่อไปอยู่นอกพระราชวังแล้ว ถ้าเป็นคนมีตระกูลอยู่ ไปอยู่กับบิดามารดาญาติพี่น้อง หรือเป็นนางห้ามเจ้านายที่ทรงพระกรุณาให้มีบรรดาศักดิ์ใหญ่ ๆ หรือเป็นภรรยาข้าราชการที่มีศักดิ์มาก ก็จะมีพระราชทานเบี้ยหวัดอยู่บ้างโดยสมควร”

เจ้านายฝ่ายใน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สวนศิลาลัยในพระบรมมหาราชวัง (ภาพจากราชพัสดุรากรม์ สำนักงานส่งเสริมเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547)

ส่วน “เจ้าจอมมารดา” ในพระเจ้าลูกเธอในรัชกาลที่ 4 หากจะออกจากราชการไปอาศัยกับพระเจ้าลูกเธอก็ย่อมได้ แต่ถ้าเจ้าจอมมารดาลาออกจากราชการเพื่อไปมีผัวนั้นไม่ได้เป็นอันขาด

“แต่เจ้าจอมมารดาในพระเจ้าลูกเธอ จะโปรดให้ออกนอกราชการไปมีผัวไม่ได้ จะเสียพระเกียรติยศพระเจ้าลูกเธอไป เมื่อจะใคร่ออกนอกราชการเพียงจะอยู่กับพระเจ้าลูกเธอ ไม่มีผัว ก็ทรงพระกรุณาโปรด”

แต่ถ้าเป็น “เจ้าจอมมารดา” ในรัชกาลที่ล่วงไปแล้ว สามารถลาออกจากราชการเพื่อไปมีผัวได้ แต่ต้องตัดขาดจากพระองค์เจ้าเสียก่อน มีรายละเอียดดังนี้

“อนึ่ง เจ้าจอมมารดาพระองค์เจ้า (พระเจ้าลูกเธอที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดา มีสกุลยศเป็น “พระองค์เจ้า”- กอง บก.) ในแผ่นดินล่วงแล้วมา ถ้ายังมีพระองค์เจ้าอยู่ ก็อย่าให้มีผัว ถ้าอยากจะมีผัวให้ได้ ก็ให้มากราบทูลพระกรุณาว่าตัดรอนพระองค์เจ้าให้ขาดเสียก่อน อย่าให้เรียกว่าเจ้าจอมมารดาเลย ถ้าพระองค์เจ้ายอมตัด ไม่นับถือแล้ว จะโปรดให้มีผัวตามสบาย

ถ้าไม่กราบทูลพระกรุณา ขึ้นมีผัว ถ้าผัวเป็นพระองค์เจ้าก็จะโปรดลดเบี้ยหวัดเสียกึ่งหนึ่ง ถ้าผัวเป็นหม่อมเจ้า เป็นข้าราชการ มีบรรดาศักดิ์ก็ดี จะยกเบี้ยหวัด แล้วจะให้เสียภาษีปีละ ๑๒ ตำลึง ถ้ามีผัวข้าราชการมีบรรดาศักดิ์น้อยแลไพร่ จะให้ลงพระราชอาญาแล้วผัวจะให้รับราชการแล้วเอาตัวส่งญ่าข้าง ตัวหญิงจะให้ลงพระราชอาญาจำไว้จนตาย

ถ้าพระองค์เจ้าสงสาร กราบทูลขอ ก็ทรงพระราชนานให้ไปอยู่กับพระองค์เจ้า รับพระราชทานเบี้ยหวัดเหมือนอย่างนางนม ให้เรียกแต่ว่ามารดา ไม่ให้ใส่ค่านำเรียกว่า เจ้าจอม”

นับเป็นอีกเรื่องที่สะท้อนถึงความคิดก้าวหน้าของรัชกาลที่ 4

อ้างอิง :

ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2394-2404. คณะสงฆ์วัดอนงค์าราม ในความอุปถัมภ์ของนายชำนาญ และคุณหญิงวลี ยูวบูรณ์ พิมพ์ถวายในงานพระราชทานเพลิงศพ พระมหาโพธิวงศาจารย์ อินทโชตเถระ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 9 พฤศจิกายน พุทธศักราช 2511.

เผยแพร่ในระบบออนไลน์ครั้งแรกเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2568

https://www.silpa-mag.com/history/article_149067